

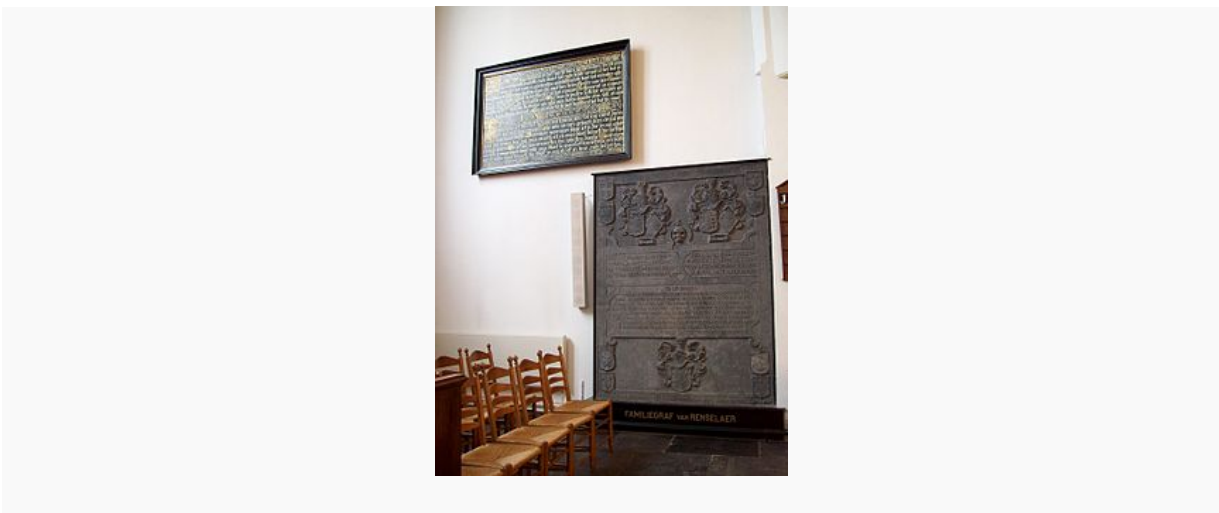
Koloniaalerfgoedtevoet

Koloniale wandeling Nijkerk: Bakermat van Nieuw-Nederland

Deze wandeling voert ons lang een aantal plaatsen in en rond Nijkerk die verbonden zijn met een kortstondig koloniaal avontuur. Aan de Hudsonrivier in Noord-Amerika bouwden Nederlanders in de zeventiende eeuw (1624-1667) de kolonie Nieuw-Nederland op met als hoofdstad Nieuw-Amsterdam. Dat ging gepaard met voortdurende gevechten met inheemse inwoners en Europese concurrenten. In 1667 ging de kolonie over in Engelse handen en kreeg de naam New York. Maar namen als Harlem, Brooklyn (Breukelen), Broadway (Breedstraat) herinneren aan de Nederlandse genen van de 'big apple'. Veel van de Nederlanders die de kolonie Nieuw-Nederland opbouwden, kwamen uit Nijkerk en omgeving. Dat was geen toeval maar bewust beleid van een van de topmannen van de WIC, die Nijkerkse wortels had. Deze wandeling voert na een kort bezoek aan het centrum naar het schitterende buitengebied waar nog een aantal boerderijen is terug te vinden van de families die hun geluk beproefden in Nieuw-Nederland. Dat zijn trouwens niet de enige koloniale sporen in Nijkerk. Nobelprijswinnaar Christiaan Eijkman die zijn faam verdiende in de tropische geneeskunde is Nijkerker van geboorte.

Bijna aan het eind, op nr. 1 en 3 is een voormalig tabakspakhuis te bewonderen. Het gaat hier niet om tabak uit de Nederlandse koloniën. Na de 'ontdekking van Amerika' in 1492 werd tabak ook in Europa geteeld. In Nederland kwam veel tabak uit de streek tussen Amersfoort en Nijkerk. Nijkerk stond in de negentiende eeuw zelfs bekend als 'Het Deli van Gelderland'. Deli is een streek in noordoost-Sumatra waar sinds ca. 1860 de beroemde Deli-tabak wordt verbouwd.

In de Grote of Sint Catherinakerk te Nijkerk bevindt zich een grafzerk van de familie Van Rensselaer.

De familie van Rensselaer was een Veluws geslacht met bezittingen in de directe omgeving van Nijkerk. Kilean van Rensselaer (geboren in Hasselt in 1585 of 1586) verdiende zijn geld in de diamanthandel, maar was ook bewindhebber van de in 1621 opgerichte West-Indische Compagnie. Deze handelsonderneming had in Noord-Amerika, in het gebied langs de Hudsonrivier eerst een handelspost gevestigd, die geleidelijk uitdijde tot de kolonie Nieuw-

Nederland. Dat koloniseren gebeurde gedeeltelijk door particuliere ondernemers. Zij kregen van de West-Indische Compagnie toestemming om een eigen 'patroonschap' (een kleinere kolonie) te stichten binnen de grotere kolonie Nieuw-Nederland. Volgens de regels van de West-Indische Compagnie mocht iemand zich patroon noemen als hij binnen vier jaar vijftig personen naar een bepaald gebied kon verscheppen. Kilean van Rensselaer zag hier wel brood in en meldde zich direct aan als patroon voor een kolonie rond Fort Oranje aan de Hudsonrivier, het tegenwoordige Albany. Hij kocht land van de autochtone, indiaanse bevolking en wijdde zich vanaf 1631 vanuit Amsterdam geheel aan de ontwikkeling van de landbouw en veeteelt in zijn nieuwe kolonie. Hij tooide die nederzetting met de weidse naam Rensselaerswijck. De kolonisten kwamen uit Scandinavië en Nederland. Kilean van Rensselaer bezocht zijn patroonschap nooit; hij vertrouwde het bestuur van zijn kolonie toe aan zijn zonen en zijn Nijkerkse familieleden. De machtige en rijke Van Rensselaer familie in New York stamt af van een van deze zonen. Het was deze Amerikaanse familietak die er in 1938 voor zorgde dat deze oude grafzerk in de muur van de kerk werd gemetseld. Oorspronkelijk bedekte deze steen het graf van de vader en oom van Kilean van Rensselaer. Beiden sneuvelden in de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648. Kilean van Rensselaer zelf is overigens niet in Nijkerk maar in 1643 in Amsterdam begraven.

In de kerk is in 1909 ook een bronzen gedenkplaat geplaatst door nakomelingen van Arendt van Curler. Dat was een andere Nijkerker die furore maakte in de Nieuwe Wereld. Zijn verhaal vertellen we straks op een andere plek in Nijkerk.

Geboortehuis van Christiaan Eijkman

Christiaan Eijkman is de grootste wetenschapper die de stad heeft voorgebracht. Hij werd hier in 1858 geboren, als zoon van de directeur van de Franse School die in dit pand was gevestigd. Na een opleiding tot militair arts vertrok hij naar Nederlands-Indië. Daar werd hij op zijn dertigste benoemd tot directeur van het Geneeskundig Laboratorium. In die tijd stierven nog veel militairen aan beriberi, een tropische ziekte die men toeschreef aan 'kwade dampen'. Eijkman ontdekte dat onvolwaardige voeding leidde tot deze dodelijke ziekte. Zo kwam hij op het spoor van vitamines en hun belang voor onze gezondheid. Als grondlegger

van de vitamineleer kreeg Eijkman, samen met de Britse biochemicus Frederick Gowland Hopkins, in 1929 de Nobelprijs voor de Geneeskunde toegekend. Een jaar later stierf de geleerde in Utrecht, waar het Eijkman-Winkler instituut voor klinische microbiologie nog aan hem herinnert. Maar ook in Jakarta leeft zijn naam voort. In het oude Geneeskundig Laboratorium is nu het Lembaga Biologi Molekuler Eijkman gevestigd, het Eijkman instituut in de moleculaire biologie.

Corlaer Boerderij

De Nijkerker Arent van Curler (1620-1667) of Corlaer was een achterneef van Kiliaen van Rensselaer, een van de oprichters van de West-Indische Compagnie. Op uitnodiging van zijn oom vertrok de achttienjarige Corlaer in 1637 boekhouder, secretaris en schoolmeester naar Rensselaerswijck, een deel van de kolonie Nieuw-Nederland. In Rensselaerswijck woonden toen 26 families van boeren en handwerkslieden. Van Curler klimt op tot handelscommissaris van zijn oom. In 1643 trouwde Van Curler met Antonia Slaaghboom. Volgens sommigen was zij de weduwe was van Johannes Bronk, de rijke koopman naar wie het New Yorkse stadsdeel The Bronx is vernoemd. Van Curler begon met haar een boerderij bij Fort Oranje, dichtbij Rensselaerswijck. Van Curler onderhield goede relaties met de oorspronkelijke inwoners, de Indianen, zozeer zelfs dat hij in 1652 ook een kind kreeg bij een Indiaanse vrouw. Ruim tien jaar later kreeg ook de waardin Anna Schaets, dochter van een predikant in Beverwijck, een kind van Corlaer. Het leidde tot een flinke kerkelijke rel. Van Curler stichtte in 1662, samen met zijn achterneef Jeremias, een zoon van Kiliaen van Rensselaer, en met 13 andere families,

onder wie een halfbloed indiaan, de kolonie Schenectady. Deze nederzetting lag aan de oevers van de Mohawk River in de huidige Amerikaanse staat New York. In 1667 stierf Van Curler. Tussen zijn geboortestad Nijkerk en de stad die hij stichtte Schenectady is een warme band gegroeid. De uit 1909 stammende plaquette in de Grote Kerk werd bijvoorbeeld in 2009 opnieuw gehuldigd. Dat gebeurde ook aan de overkant van de oceaan waar in 1909 eenzelfde gedenkplaat werd geplaatst. En sinds 2013 is er een officiële stedenband tussen Nijkerk en Schenectady.

De Nijkerker Wouter van Twiller (1606-1654) was van 1633-1638 gouverneur van de kolonie Nieuw-Nederland. Hij was via moederszijde verwant met Kilean van Rensselaer. Via zijn oom begon hij als klerk op het kantoor van de West-Indische Compagnie in Amsterdam. Door diens toedoen werd hij ook als 27-jarige met nauwelijks bestuurservaring uitgezonden als gouverneur van Nieuw-Nederland. Hij wist zich met moeite staande te houden in dit wespennest waar de belangen van Nederlandse en Engelse kolonisten en de Indiaanse bevolking voortdurend botsten. Al na vier jaar, in 1637, werd hij ontslagen. Terug in Amsterdam werkte hij weer voor zijn oom. Toen deze in 1643 stierf was Wouter van Twillert een van de twee voogden over de kinderen van Kilean van Rensselaer. Bij de Noordamerikaanse stad Albany, zo'n 30 kilometer van New York, herinnert de naam "Twillersdael" nog aan deze Nederlandse gouverneur. In het Nijkerkse verwijst de Twillershoeve naar deze geschiedenis.

Twillertshoeve

De familienaam Van Rensselaer is afkomstig van boerderij Renselaar aan de Beulenkampersteeg. Kiliaen van Rensselaer, de peetvader van Nieuw-Amsterdam, heeft hier

echter nooit gewoon. De boerderij behoorde tot het familiebezit en werd verpacht. In Nijkerk is een wijk en de scouting is naar dit beroemdste lid van de Rensselaer familie genoemd.

Boerderij Rensselaer

Bronnen:

Peter Bijvank, 'Een eilandje op de heide', *Oud Nijkerk*, 2011.

J. Venema, 'Arent van Curler. Een Nijkerker held in de Nieuwe Wereld', in *Heiligen of Helden*, opstellen voor Willem Frijhoff, Amsterdam 2007.

Wibo Burgers, 'Langs tabaksschuren en -pakhuizen', *Heemschut krg 71* (1994) p. 28-29.
De Stentor, 25 september 2012.

Utrechts Nieuwsblad 23 juli 1938, tweede blad 3.

www.mijngelderland.nl

www.wikipedia.org: Christiaan Eijkman, Wouter van Twiller

Groene Wissels: Nijkerk: Kruishaarse Heide en landgoed Oldenaller